

הרב יעקב אפשטיין

חובובה בשביעית

שאלה

האם שמן חובובה קדוש בקדושת שביעית?

הקדמה

בסיוור שערכנו ב'משקי חבל עזה' (מח"ע), ביקרנו בבית הבד שעוצר את השמן מפרי החובובה. בית הבד פועל בשיטת כבישה קרה. החובובה הוא שיח רב שנתי שאינו דורש פעולות חקלאיות מיוחדות, מלבד גיזום פעם בכמה שנים וכן השקיית מים ודישון. פרי החובובה אינו נאכל, ושמן החובובה מופק מהזרעים שבתוך הפרי ומשמש בעיקר לתמרוקים, ולטיפולי עור חיצוניים. המפעל של מח"ע מחזיק בכ- 15% מכלל הייצור העולמי של שמן החובובה. השאלה היא האם יש קדושת שביעית בשמן החובובה, והמשמעות המעשית של שאלה זו היא בעיקר האם מותר לייצא את השמן לחו"ל בשביעית.

תשובה

מתלמוד בבלי (סוכה מ ע"א וכן ב"ק קא ע"ב) עולה שאמת המידה הקובעת לקדושת שביעית היא: 'מי שהנאתו וביעורו שוה, יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן'. ואין זה משנה האם ההנאה היא מפרי או מפרח, מעלים, מגזע או משורשים. אם דרך ההנאה מחלק הצמח היא 'שהנאתו וביעורו שווה', לאמור שההנאה ממנו נעשית אגב כילוי - חלק הצמח הזה קדוש בקדושת שביעית. סיכה - 'הנאתה וביעורה שווים', שכן הסיכה מרככת את עור הגוף אגב כילוי השמן. לפי זה ראוי ששמן חובובה יהיה קדוש בקדושת שביעית, ויחולו עליו כל דיני קדושת שביעית. הר"ש (שביעית פ"ז מ"ו, תרומות פ"י מ"ה), הרא"ש (שביעית פ"ז מ"א), הרע"ב (שביעית פ"ז מ"ו) הזכירו את אמת המידה הזו בתור אמת המידה הקובעת לגבי קדושת שביעית.

הרמב"ם לא הזכיר את אמת המידה הזו לא בפירוש המשנה ולא בהלכות שביעית. ולכן לכאורה לפי הר"ש וסיעתו, שמן החובובה קדוש בקדושת שביעית, ולפי הרמב"ם, הוא אינו קדוש. יתר על כן, מדברי הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ה הכ"א) נראה שאין קדושת שביעית בגרעינים שאינם נאכלים, וזו לשונו:

הקליפין והגרעינים **שמותרין בתרומה** לזרים אין קדושת שביעית חלה עליהם והרי הן כעצים אא"כ ראויין לצביעה והקור קדושת שביעית חלה עליו.

אם כן בנידון דידן, שהפרי אינו נאכל ומן הגרעינים מפיקים שָׁמֶן, הרי הם 'מותרין בתרומה' וממילא אינם קדושים בקדושת שביעית. נושאי הכלים ציינו לרמב"ם בהל' תרומות (פי"א). והרדב"ז כתב:

כבר ביאר זה בהלכות תרומות והדברים ק"ו אם תרומה שהיא במיתה לזרים הותרו הקליפות והגרעינים כ"ש לענין שביעית שאין בו מיתה.

אולם יש לחלק בין גרעיני הפירות שעליהם דיבר הרמב"ם לגרעיני החוחובה. בתרומה, חלקי צמח שאינם נאכלים - אינם קדושים בקדושת תרומה. לכן אם מפיקים חומרי כביסה או חומרי צביעה או שמן שאינו נאכל מעצים, עלים או שורשים, אין החומרים הללו חייבים בתרומות ומעשרות. בתרומה, היחס הוא **לפרי** שנאכל ובו קליפות וגרעינים - ונראה שכשם שהם אינם קדושים בקדושת תרומות ומעשרות, אינם קדושים בקדושת שביעית. אולם שביעית נוהגת בכל חלקי הצמח, ואף הרמב"ם מודה שגם חלקי צמח שאינם נאכלים ומשמשים לצביעה או לסיכה - מתקדשים בקדושת שביעית. כאמור בגמרא בבא קמא (קא ע"ב):

רבא רמי, תנן: ממין הצובעין - ספחי סטים וקוצה, יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, יש להן ביעור ולדמיהן ביעור; אלמא, עצים יש בהן משום קדושת שביעית.

ולכן נראה שהשוואת הרמב"ם בין תרומה לשביעית היא דווקא לגבי גרעינים שמצויים **בפירות הנאכלים**.

אם כן צריך לעיין מה דעת הרמב"ם לגבי שורשים או גרעינים של פירות וצמחים שאינם נאכלים, אשר מפיקים מהם צבע או שמן - האם יש להם קדושת שביעית? בכל פרק ה (מהלכות שמיטה ויובל) כתב הרמב"ם במפורש אודות קדושת שביעית רק של **פירות שביעית**, ולפי דבריו נראה לכאורה שאין קדושת שביעית בשום אופן בעצים או בפרחים וכדומה.

אולם המשנה (שביעית פ"ז מ"ב) מונה: 'וממין הצובעין הפואה והרכפה יש להן שביעית ולדמיהן שביעית...', ובפירוש המשנה כתב הרמב"ם: 'וחזר והתחיל ענין ואמר שיש דברים ממין הצובעין יש להן ולדמיהן שביעית ואין להן ולא לדמיהן ביעור, והם הפואה והרכפה מפני שהם מתקיימין בארץ ולא יפסדו'. פירש הרב קאפח לגבי פואה: 'שיח שרשיו דקים ארוכים ואדומים ובהם צובעים'. ולגבי רכפה, כתב: 'אילן עליו דומים לעלי השקדים ועצו אדום ובו צובעים כלומר בעץ'.

כמו כן הרמב"ם כותב (הל' שמיטה ויובל פ"ה ה"י):

מיני כבוסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן ומכבסין בהן שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לכל צרכיכם, אבל אין מכבסין בפירות שביעית ואין עושין מהם מלוגמא שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ולא למלוגמא ולא לזילוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכביסה.

בהלכה זו מדובר בצמחים או בפירות שאינם נאכלים, ואף שהם קדושים בקדושת שביעית - מותר להכין מהם חומרי כביסה¹. כמו כן בירושלמי (מעשרות פ"ה ה"ג), התלמוד שואל לגבי איסור קניית פשתן מעם הארץ בשביעית: 'ופשתן לאו קיסמין הוא. אמר רבי חנינא מפני זרעה'. כלומר זרע הפשתן, המשמש לשמן או לאכילת חולים, קדוש בקדושת שביעית. ואף על פי שהרמב"ם אינו נותן אמת מידה ברורה כר"ש וראשונים אחרים - בכל זאת נראה מדבריו שצמחים המשמשים לשמן ואינם נאכלים - חלה עליהם קדושת שביעית.

נראה אפוא שאף לפי הרמב"ם, גרעיני החוחובה שמפיקים מהם שמן לגוף האדם קדושים בקדושת שביעית, אם כי נראה שאינם חייבים בביעור. וכן פסק ה'חזון איש' (שביעית סי' יב ס"ק יז): 'והא דזרעים שאינם נאכלין נהוג בהן שביעית היינו במיוחדין לבהמה או לצביעה'. וכן בשו"ת 'מנחת שלמה' (תנינא [ב - ג] סי' קיט, טו) נכתב: 'וכיון שכן בשמן הנעשה מגרעיני כותנה שעומדין לכך שפיר קדשי השמן וגם הגרעינים אף כשהם חיים'. וכן נראה משו"ת 'מנחת יצחק' (ח"י סי' קיא), שיש קדושת שביעית בגרעיני כותנה שמפיקים מהם שמן.

מסקנה

שמן חוחובה קדוש בקדושת שביעית.

1. פרופ' זהר עמר וד"ר דוד אילוז כותבים במאמרם ב'המעייין', תמוז תשע"ג, שחומרי הכביסה היו מופקים משרפת הצמח בעודו ירוק, ובאפר היו מכבסים.